

2023
№ 1

Muhandislik va Iqtisodiyot

ijtimoy-iqtisodiy, innovatsion texnologik, fan va ta'limga oid ilmiy-amaliy jurnal

Elektron nashr.
68 sahifa, 30-iyul, 2023-yil.

Muhandislik va Iqtisodiyot

ijtimoy-iqtisodiy, innovatsion texnologik, fan va ta'limga oid ilmiy-amaliy jurnal

Bosh muharrir:

Zokirova Nodira Kalandarovna, iqtisodiyot fanlari doktori, professor

Bosh muharrir o'rinbosari:

Shakarov Zafar G'afforovich, iqtisodiyot fanlari doktori, PhD

Tahrir hay'ati:

Abdurahmonov Qalandar Xodjayevich, Toshkent shahridagi G. V. Plexanov nomidagi Rossiya iqtisodiyot universiteti rektori, O'zbekiston Fanlar akademiyasining akademigi, iqtisodiyot fanlari doktori, professor

Sharipov Qo'ng'irotboy Avazimbetovich, t.f.d., prof., TDIU rektori

Eshov Mansur Po'latovich, i.f.d., prof., TDIU Akademik faoliyat bo'yicha prorektori

Xudoyqulov Sadirdin Karimovich, i.f.d., prof., TDIU YoMMMIB birinchi prorektori

Abdurahmanova Gulnora Qalandarovna, i.f.d., prof., TDIU Ilmiy ishlar va innovatsiyalar bo'yicha prorektori

Kalonov Muxiddin Baxritdinovich, i.f.d., prof., "O'IRIAM" ilmiy tadqiqot markazi direktori – prorektor

Yuldashev Maqsud Abdullayevich, p.f.d., prof., TDIU Moliya-iqtisod ishlari bo'yicha prorektori

Xolmuxamedov Muhsinjon Murodullayevich, O'zbekiston Respublikasi Prezidenti Administratsiyasi huzuridagi Iqtisodiy tadqiqotlar va islohotlar markazining direktor o'rinbosari

Maxkamov Baxtiyor Shuxratovich, Muhammad al-Xorazmiy nomidagi Toshkent axborot texnologiyalari universiteti rektori, iqtisodiyot fanlari doktori, professor

Ismoilova Gulnora Fayzullayevna, Muhammad al-Xorazmiy nomidagi Toshkent axborot texnologiyalari universiteti kafedra mudiri, iqtisodiyot fanlari nomzodi, dotsent

Shaumarov Said Sanatovich, Toshkent davlat transport universiteti prorektori, texnika fanlari doktori, professor

Turayev Bahodir Xatamovich, Toshkent davlat transport universiteti prorektori, iqtisodiyot fanlari doktori, professor

Xodjayeva Nodiraxon Abdurashidovna, Toshkent davlat transport universiteti kafedra mudiri, iqtisodiyot fanlari nomzodi, dotsent

Arabov Nurali Uralovich, Sharof Rashidov nomidagi Samarqand davlat universiteti kafedra mudiri, iqtisodiyot fanlari doktori, professor

Nasimov Dilmurod Abdulloyevich, O'zbekiston Respublikasi Prezidenti huzuridagi Davlat boshqaruvi akademiyasi Samarqand filiali direktori, iqtisodiyot fanlari doktori, professor

Irmatova Aziza Baxromovna, Toshkent davlat iqtisodiyot universiteti, iqtisodiyot fanlari doktori, professor

Allayeva Gulchexra Jalgasovna, Islom Karimov nomidagi Toshkent davlat texnika universiteti kafedra mudiri, iqtisodiyot fanlari doktori, professor

Amanov Otabek Amankulovich, Muhammad al-Xorazmiy nomidagi Toshkent axborot texnologiyalari universitetining Qarshi filiali, prorektori, iqtisodiyot fanlari bo'yicha falsafa doktori PhD, dotsent

Qurbonov Samandar Pulatovich, Toshkent davlat iqtisodiyot universiteti, iqtisodiyot fanlari bo'yicha falsafa doktori PhD.

"Muhandislik va iqtisodiyot" jurnali

26.06.2023-yildan

O'zbekiston Respublikasi Prezidenti Administratsiyasi huzuridagi Axborot va ommaviy kommunikatsiyalar agentligi tomonidan №C-5669245 reyestr raqami tartibi bo'yicha ro'yxatdan o'tkazilgan.

Litsenziya raqami: №095310

Muassis: "Tadbirkor va ishbilarmon" MChJ
Hamkorlarimiz: Toshkent davlat iqtisodiyot universiteti, Toshkent davlat texnika universiteti, G. V. Plexanov nomidagi Rossiya iqtisodiyot universiteti Toshkent temir yo'l muhandislari instituti.

MUNDARIJA

Muhandislik va iqtisodiyotga oid institutsional tadqiqotlar mamlakat taraqqiyotining poydevori 4
Nodira Zokirova, “Muhandislik va iqtisodiyot” jurnali bosh muhariri

Tadbirkorlik faoliyatida yuzaga keladigan risklarni sug‘urtalashning mohiyati va xususiyatlari 6
Egamov Zoxid Baxtiyarovich

O‘zbekiston Respublikasida davlat xaridlarini tashkil etish amaliyotini takomillashtirish 16
Norov Akbar Ruzimamatovich

Tijorat banklarida investision kreditlash amaliyotini rivojlantirishda auditning xususiyatlari..... 21
Kaxxarov Ulug‘bek Xalmatovich, mustaqil izlanuvchi, **Kaxxarova Dilnoza Shavkatovna,** tayanch doktorant

Investitsion mablag‘lardan samarali foydalanish orqali hududlar iqtisodiyotini rivojlantirish..... 27
Nazarov Qilich Xolmurodovich, kafedra assistenti, **Norov Akbar Ruzimamatovich**

Xalqaro standartlar asosida kapital bozorini rivojlantirish istiqbollari 33
Saidaxmedova Aida Mirzayevna, katta o‘qituvchi

O‘zbekistonda oilaviy biznesni tijorat bank kreditlari orqali rivojlantirish istiqbollari 37
Yuldasheva Umida Akulxanovna

Tadbirkorlik tavakkalchiliklarini sug‘urtalash bo‘yicha xorijiy mamlakatlar tajribalari..... 42
Nomozova Qumri Isoyevna, PhD, dotsent, **Saotaliyeva Nozima Isomiddinovna,** talaba

O‘zbekistonda buxgalteriya hisobini xalqaro standartlarga moslashtirish uchun ustuvor yo‘nalishlarni yanada takomillashtirish..... 47
Hamroyeva Sevinchbonu Hamroyevna, talaba

Sanoat tarmoqlari infratuzilmasini rivojlantirishda investitsion mablag‘lardan samarali foydalanish mexanizmlari 50
Egamberdiyev Shuxrat Satimbayevich, PhD

Milliy kompaniyalarining tashqi bozorga chiqish imkoniyatlarini oshirish mexanizmlari 55
Norov Akmal Ruzimamatovich, kafedra professori., DSc, **Egamberdiyev Shuxrat Satimbayevich,** PhD,
Norov Akbar Ruzimamatovich, Norova Nozima Nabiyevna

Mamlakat iqtisodiyotini rivojlantirishda fond bozorining o‘rni..... 61
Xalikov Ulug‘bek Rustamovich, PhD

O‘zbekistonda neft-gaz tarmog‘i korxonalarini soliqqa tortish amaliyotining amaldagi holati va uni takomillashtirish yo‘nalishlari 64
Jabborov Mashrab Ismoil o‘g‘li

O‘ZBYEKISTONDA NYEFT-GAZ TARMOG‘I KORXONALARINI SOLIQQA TORTISH AMALIYOTINING AMALDAGI HOLATI VA UNI TAKOMILLASHTIRISH YO‘NALISHLARI

Jabborov Mashrab Ismoil o‘g‘li
Yirik soliq to‘lovchilar bo‘yicha hududlararo soliq inspeksiyasi Soliq solish bo‘yicha maslahat sho‘basi davlat soliq katta inspektori

Annotatsiya. Ushbu maqolada O‘zbekistonda neft-gaz tarmog‘i korxonalarini soliqqa tortish amaliyotining amaldagi holati, uning huquqiy-iqtisodiy asoslari hamda takomillashtirishning ustuvor yo‘nalishlari tadqiq etilgan. Tadqiqotda neft-gaz tarmog‘ida qo‘llanilayotgan umumdavlat soliqlari, yer qa'ridan foydalanganlik uchun soliq, maxsus renta solig‘i va ularning fiskal samaradorligi tahlil qilingan. Shuningdek, tarmoqda ishlab chiqarish hajmlarining o‘zgarishi, budjet tushumlari dinamikasi, investisiya muhiti va soliq ma'muriyatchiligi bilan bog‘liq muammolar baholangan. Tahlil natijasida amaldagi soliq mexanizmini konlarning rentabellik darajasi, geologik sharoiti va investisiya bosqichlariga muvofiq differensiasiya qilish, qo‘shilgan qiymat solig‘i qaytarmalarini tezlashtirish, raqamli soliq ma'muriyatchiligini kengaytirish hamda tarmoq uchun loyihaviy moliyaviy modellashtirish vositalarini joriy etish zarurligi asoslab berilgan. Maqolada bildirilgan takliflar neft-gaz tarmog‘ida soliqqa tortish tizimining fiskal barqarorligini kuchaytirish, investisiyaviy jozibadorligini oshirish va tabiiy resurslardan samarali foydalanishga xizmat qiladi.

Kalit so‘zlar: neft-gaz tarmog‘i, soliqqa tortish, yer qa'ridan foydalanganlik uchun soliq, maxsus renta solig‘i, soliq ma'muriyatchiligi, investisiya muhiti, fiskal barqarorlik, soliq islohoti, tabiiy resurslar, budjet tushumlari.

Abstract. This article examines the current state of taxation practice for oil and gas enterprises in Uzbekistan, its legal and economic foundations, and the priority directions for further improvement. The study analyzes the general taxes applied in the oil and gas sector, subsoil use tax, special rent tax, and their fiscal effectiveness. It also evaluates changes in production volumes, the dynamics of budget revenues, the investment environment, and tax administration challenges in the sector. Based on the analysis, the article substantiates the need to differentiate the existing tax mechanism according to field profitability, geological conditions, and stages of the investment cycle, to accelerate value added tax refunds, to expand digital tax administration, and to introduce project-based financial modeling tools for the industry. The recommendations proposed in the article are aimed at strengthening the fiscal sustainability of the taxation system in the oil and gas sector, increasing its investment attractiveness, and ensuring the efficient use of natural resources.

Key words: oil and gas sector, taxation, subsoil use tax, special rent tax, tax administration, investment climate, fiscal sustainability, tax reform, natural resources, budget revenues.

Аннотация. В данной статье исследованы текущее состояние практики налогообложения предприятий нефтегазовой отрасли Узбекистана, её правовые и экономические основы, а также приоритетные направления совершенствования. В исследовании проанализированы общегосударственные налоги, применяемые в нефтегазовом секторе, налог за пользование недрами, специальный рентный налог и их фискальная эффективность. Наряду с этим дана оценка изменениям объёмов производства в отрасли, динамике бюджетных поступлений, инвестиционному климату и проблемам налогового администрирования. По результатам анализа обоснована необходимость дифференциации действующего налогового механизма с учётом уровня рентабельности месторождений, геологических условий и стадий инвестиционного цикла, ускорения возврата налога на добавленную стоимость, расширения цифрового налогового администрирования и внедрения инструментов проектного финансового моделирования для отрасли. Предложенные в статье рекомендации направлены на укрепление фискальной устойчивости системы налогообложения нефтегазового сектора, повышение его инвестиционной привлекательности и обеспечение эффективного использования природных ресурсов.

Ключевые слова: нефтегазовая отрасль, налогообложение, налог за пользование недрами, специальный рентный налог, налоговое администрирование, инвестиционный климат, фискальная устойчивость, налоговая реформа, природные ресурсы, бюджетные поступления.

KIRISH

O‘zbekiston iqtisodiyotida neft-gaz tarmog‘i strategik ahamiyatga ega tarmoqlardan biri hisoblanadi. Ushbu tarmoq nafaqat yoqilg‘i-energetika xavfsizligini ta’minlaydi, balki davlat budjeti daromadlarini shakllantirish, sanoat kooperasiyasini qo‘llab-quvvatlash va eksport salohiyatini mustahkamlashda ham muhim o‘rin tutadi. Shu bilan birga, neft-gaz korxonalarini soliqqa tortish masalasi faqat fiskal vazifa bilan cheklanmay, balki investisiyaviy jozibadorlik, resurslardan oqilona foydalanish, tabiiy rentadan adolatli taqsimot va tarmoqning uzoq muddatli raqobatbardoshligini ta’minlash kabi vazifalar bilan uzviy bog‘liqdir. O‘zbekiston Respublikasi Soliq kodeksiga muvofiq uglevodorod xomashyosini qazib oluvchi sub’ektlar uchun umumiy soliqlar bilan bir qatorda yer qa’ridan foydalanganlik uchun soliq hamda foydali qazilmalarni qazib olganlik uchun maxsus renta solig‘i qo‘llaniladi; 2025-yil uchun soliq va budjet siyosatida ham mazkur soliqlar stavkalariga o‘zgartishlar nazarda tutilgan.

So‘nggi yillarda tarmoqda ishlab chiqarish hajmlari va moliyaviy muhitda muayyan murakkabliklar kuzatilmoqda. Milliy statistika qo‘mitasi ma’lumotiga ko‘ra, 2025-yil yanvar-dekabr oylarida xom neft va tabiiy gaz qazib olish korxonalarida ishlab chiqarish hajmi 2024-yilning mos davriga nisbatan 96,2 foizni tashkil etgan, ya’ni pasayish kuzatilgan. 2025-yil yanvar-iyul oylarida esa 378,8 ming tonna neft va 25 368,2 mln kub metr tabiiy gaz ishlab chiqarilgan bo‘lib, ular mos ravishda 10,8 foiz va 3,4 foizga kamaygan. Bu holat soliq bazasining tabiiy resurs hajmlariga bog‘liqligini, demak, tarmoqdagi soliq yuki va budjet tushumlari barqarorligini qayta ko‘rib chiqish zarurligini ko‘rsatadi.

Mavzuning dolzarbligi shundaki, tarmoqda amaldagi soliq mexanizmi bir vaqtning o‘zida uchta maqsadga xizmat qilishi kerak: birinchidan, davlat uchun barqaror va yetarli budjet tushumlarini ta’minlash; ikkinchidan, geologik qidiruv, qazib olish va qayta ishlash bosqichlarida investisiyalarni rag‘batlantirish; uchinchidan, yuqori renta sharoitida davlat ulushini oshirish orqali tabiiy boyliklardan olinadigan qo‘shimcha daromadni jamiyat manfaatiga yo‘naltirish. 2024-yil davlat budjeti daromadlarida yer qa’ridan foydalanganlik uchun soliq bo‘yicha tushumlar 4 341,1 mlrd so‘mni tashkil etib, rejaga nisbatan 101,9 foiz bajarilgani mazkur manbaning fiskal ahamiyatini tasdiqlaydi.

MAVZUGA OID ADABIYOTLAR SHARHI

Neft-gaz va kengroq ma’noda qazib oluvchi tarmoqlarni soliqqa tortish bo‘yicha zamonaviy ilmiy yondashuvlarda asosiy e’tibor fiskal rejimning progressivligi, shaffofligi va investisiyaga nisbatan neytralligiga qaratilmoqda. IMFning 2024-yilgi tadqiqotida qazib oluvchi tarmoqlar uchun fiskal rejimlarni baholashda loyiha darajasidagi cash-flow tahlil, iqtisodiy renta, progressiv soliq instrumentlari va shaffof modellashtirishning ahamiyati alohida ta’kidlangan. Ushbu yondashuvga ko‘ra, resurs solig‘i dizayni oddiy stavkalar yig‘indisi emas, balki narx, xarajat, debit va investisiya sikli o‘zgarishiga moslashuvchan tizim bo‘lishi lozim.

Qazib oluvchi tarmoqlarda qo‘shilgan qiymat solig‘i mexanizmi ham xalqaro adabiyotlarda muhim o‘rin tutadi. IMFning 2023-yilgi ishlanmasida extractive industries uchun QQS siyosatida importda imtiyoz berish, ichki yetkazib berish zanjirida ortiqcha kumulyasiyaga yo‘l qo‘ymaslik va qaytarmalarni tezkor amalga oshirish investisiya muhiti uchun hal qiluvchi omil ekani ko‘rsatilgan. Bu xulosa neft-gaz tarmog‘iga to‘g‘ridan-to‘g‘ri taalluqli bo‘lib, chunki yirik kapital sarflar va uzoq investisiya sikli sharoitida QQSni kechiktirib qaytarish korxonalar aylanma mablag‘lariga salbiy ta’sir qiladi.

BMT va Jahon banki doirasidagi qator qo‘llanmalarda ham qazib oluvchi tarmoqlarni soliqqa tortishda royalty/royalty-type taxes, korporativ foyda solig‘i, renta solig‘i va favqulodda daromadlar solig‘i o‘rtasida to‘g‘ri muvozanatni topish muhimligi qayd etilgan. Jahon bankining tegishli tahliliy materiallarida samarali rejim davlat ulushini oshirish bilan birga sarmoyador uchun loyihaning iqtisodiy maqbulligini saqlab qolishi kerakligi ko‘rsatilgan. BMT qo‘llanmasida esa rivojlanayotgan davlatlar uchun tabiiy resurslar soliq siyosati ma’muriy soddalik va xalqaro soliq xavflarini boshqarish bilan uyg‘unlashishi lozimligi ta’kidlangan.

Mahalliy huquqiy va amaliy manbalar tahlili O‘zbekistonda neft-gaz tarmog‘i uchun soliq rejimi so‘nggi yillarda bosqichma-bosqich institusionallashtirilganini ko‘rsatadi. Xususan, Soliq kodeksida uglevodorod xomashyosini qazib oluvchi yuridik shaxslar uchun maxsus renta solig‘i joriy etilgan, yer qa’ridan foydalanganlik uchun soliq ob’ekti sifatida qazib olish hajmi belgilangan, ayrim holatlarda esa Prezident tomonidan oshirilgan stavkalar qo‘llanilishi mumkinligi nazarda tutilgan. Bundan tashqari, yer qa’ridan foydalanish huquqini berish tartibining 2022-yildan boshlab ruxsatnoma, auksion va “birinchi kelgan — birinchi oladi” tamoyili asosida isloh qilinishi soliq siyosatini resurs boshqaruvi mexanizmi bilan bog‘lash imkonini kuchaytirdi.

Shu bilan birga, mahalliy amaliyot bo‘yicha ilmiy xulosa shuki, O‘zbekistonda neft-gaz tarmog‘ini soliqqa tortish tizimi shakllangan bo‘lsa-da, uning progressivligi, konlar rentabelligi bo‘yicha differensiasiyasi, investisiya fazalariga mosligi va soliq ma’muriyatchiligi samaradorligi hanuz to‘liq yechimini topmagan. Mazkur maqolada aynan shu bo‘shliqni to‘ldirishga harakat qilinadi.

TADQIQOT METODOLOGIYASI

Maqolada institusional-huquqiy tahlil, qiyosiy tahlil, statistik tahlil va tizimli yondashuv metodlaridan foydalanildi. Institusional-huquqiy tahlil doirasida O‘zbekiston Respublikasi Soliq kodeksi, 2025-yil uchun soliq va budjet siyosatiga oid qonun, shuningdek yer qa’ridan foydalanish huquqini tartibga soluvchi normativ hujjatlar o‘rganildi. Bu usul neft-gaz tarmog‘i sub’ektlariga nisbatan amal qilayotgan soliqlar tarkibi, soliq ob’ekti, baza va soliq solish prinsiplarini aniqlash imkonini berdi.

Statistik tahlilda Milliy statistika qo‘mitasi, Markaziy bank va Iqtisodiyot va moliya vazirligining ochiq ma’lumotlaridan foydalanildi. Xususan, 2024-2025-yillar bo‘yicha sanoat ishlab chiqarishi, xom neft va tabiiy gaz qazib olish dinamikasi, inflyasiya va davlat budjeti daromadlarida yer qa’ridan foydalanganlik uchun soliq tushumlari kabi ko‘rsatkichlar tahlil qilindi. Bunday yondashuv tarmoq faoliyatidagi ishlab chiqarish o‘zgarishlari bilan soliq tushumlari o‘rtasidagi bog‘liqlikni baholash imkonini berdi. Qiyosiy tahlil metodi xalqaro tashkilotlar, ayniqsa IMF, BMT va Jahon banki tavsiyalari bilan milliy amaliyotni solishtirishda qo‘llanildi. Ushbu usul orqali renta solig‘i, royalty tipidagi soliqlar, korporativ foyda solig‘i, QQS rejimi va transchegaraviy soliq xavflarini boshqarish bo‘yicha O‘zbekiston amaliyotining kuchli va zaif tomonlari aniqlandi.

Tadqiqotning axborot bazasini faqat ochiq va rasmiy manbalar tashkil etadi. Bu maqolada qo‘llangan barcha raqamlar va huquqiy xulosalar lex.uz, stat.uz, cbu.uz, imv.uz hamda xalqaro tashkilotlarning rasmiy materiallariga tayanadi. Shu sababli tadqiqot natijalari ilmiy va amaliy jihatdan tekshirib bo‘ladigan manbalarga asoslangan.

TAHLIL VA NATIJALAR

O‘zbekistonda neft-gaz tarmog‘i korxonalarini soliqqa tortish amaliyotini shartli ravishda ikki blokka ajratish mumkin: umumiy soliqlar va tarmoqqa xos maxsus soliqlar. Umumiy soliqlarga foyda solig‘i, qo‘shilgan qiymat solig‘i, mol-mulk solig‘i, yer solig‘i va boshqa majburiy to‘lovlar kirsa, tarmoqqa xos asosiy instrumentlar sifatida yer qa’ridan foydalanganlik uchun soliq hamda uglevodorod xomashyosini qazib oluvchilar uchun maxsus renta solig‘i amal qiladi. Mazkur konstruksiya nazariy jihatdan ikkilamchi maqsadga xizmat qiladi: qazib olish hajmidan minimal fiskal ulushni kafolatlash va yuqori renta sharoitida davlat daromadini oshirish.

Amaldagi tizimning birinchi muhim xususiyati — uning ishlab chiqarish hajmiga yuqori darajada bog‘liqligidir. 2025-yil yanvar-dekabr oylarida umumiy sanoat ishlab chiqarishi 6,8 foizga o‘sgan, tog‘-kon sanoati va ochiq konlarni ishlash tarmog‘ida 3,5 foizlik o‘sish qayd etilgan. Biroq shu fonda xom neft va tabiiy gaz qazib olish korxonalarida ishlab chiqarish 96,2 foizgacha pasaygan. Demak, tarmoq kesimida umumsanoat o‘sishi mavjud bo‘lsa-da, uglevodorod segmentida soliq bazasi qisqarayotgani kuzatilmoqda.[1] Bu esa soliq yukini baholashda nominal tushumlardan tashqari, ishlab chiqarish debiti va konlar samaradorligini ham hisobga olish lozimligini anglatadi.

Ikkinchi muhim jihat — yer qa’ridan foydalanganlik uchun soliqning davlat budjeti daromadlaridagi ahamiyatidir. Iqtisodiyot va moliya vazirligi ma’lumotiga ko‘ra, 2024-yilda mazkur soliq bo‘yicha tushumlar 4 341,1 mlrd so‘mni tashkil etib, reja 101,9 foizga bajarilgan. Bu raqam neft-gaz va boshqa qazib oluvchi tarmoqlarda resurs soliqlarining budjet uchun ahamiyatini ko‘rsatadi. Biroq fiskal nuqtai nazardan rejaning bajarilishi har doim ham rejimning samaradorligini anglatmaydi; agar bu tushumlar ishlab chiqarish pasayishi, narx kon’yunkturasi yoki bir martalik omillar hisobiga shakllansa, soliq tizimining uzoq muddatli barqarorligi ta’minlanmasligi mumkin.[2]

Uchinchi jihat — makroiqtisodiy muhitning soliqqa tortish amaliyotiga ta’siri. 2025-yil yakunida inflyasiya 7,3 foizni tashkil etgan, shuningdek “turar joy xizmatlari, suv, elektr, gaz va boshqa yonilg‘i turlari” bo‘limida narx va tariflar o‘sayotgani kuzatilgan. Energetika sohasida tarif islohotlari va narxlarning bosqichma-bosqich bozor tamoyillariga yaqinlashishi sharoitida neft-gaz korxonalarining xarajatlari, aylanma mablag‘larga bo‘lgan ehtiyoji va soliq to‘lov qobiliyati o‘zgarib boradi. Shuning uchun tarmoqni soliqqa tortish siyosati makroiqtisodiy barqarorlashtirish choralaridan ajralgan holda emas, balki ular bilan uyg‘un tarzda shakllantirilishi kerak.

To‘rtinchi jihat — amaldagi tizimning investisiya fazalariga yetarli darajada mos emasligi. Xalqaro amaliyotda, ayniqsa IMF tahlillarida, qazib oluvchi tarmoqlar uchun soliq rejimi loyihaning geologik qidiruv, ishga tushirish, kapital qo‘yilmalarni qaytarish va yuqori renta bosqichlariga nisbatan farqlangan tarzda qurilishi maqbul deb baholanadi. O‘zbekiston amaliyotida maxsus renta solig‘ining mavjudligi ijobiy qadam bo‘lsa-da, ishlab chiqarish hajmi pasayib borayotgan yoki debiti tushgan konlar, yuqori xarajatli yangi quduqlar va geologik xavfi katta ob’ektlar uchun yanada aniq differensiasiya zarur. Aks holda soliq tizimi fiskal jihatdan samarali ko‘ringan holda ham, investisiya faolligini cheklab qo‘yishi mumkin.

1 https://www.uzdaily.uz/
2 https://xs.uz/uzkr/post

XULOSA VA TAKLIFLAR

Yuqoridagi tahlillar asosida quyidagi takomillashtirish yo‘nalishlarini taklif etish mumkin. Birinchidan, yer qa’ridan foydalanganlik uchun soliq stavkalari va maxsus renta solig‘i mexanizmlarini konning rentabelligi, geologik murakkabligi, debit darajasi va investisiya bosqichiga qarab differensiasiya qilish zarur. Bu yondashuv past rentabelli va yetuk konlarga ortiqcha soliq bosimini kamaytiradi, yuqori renta keltiruvchi loyihalarda esa davlat ulushini oshiradi.

Ikkinchidan, QQS bo‘yicha tarmoqqa xos tezkor qaytarma mexanizmini kengaytirish maqsadga muvofiq. Neft-gaz sohasida katta hajmdagi import uskunalari, burg‘ulash xizmati va texnologik materiallar qo‘llanilishi sababli kechikayotgan QQS qaytarmalari investisiya xarajatlarini qimmatlashtiradi. IMF xulosalariga ko‘ra, extractive industries uchun samarali QQS siyosati investisiya muhitiga bevosita ta’sir qiladi.

Uchinchidan, soliq ma’muriyatchiligida raqamli platformalarga asoslangan “quduq — kon — loyiha — soliq” integral hisobini joriy etish lozim. Bu qazib olish hajmi, texnologik yo‘qotishlar, transport xarajatlari, eksport narxlari va ichki sotuv narxlari bo‘yicha real-time ma’lumot bazasini shakllantirish orqali soliq bazasini aniqlash sifatini oshiradi. Bu, ayniqsa, qo‘shma korxonalar va transchegaraviy operasiyalar ishtirok etadigan loyihalarda muhimdir.

To‘rtinchidan, neft-gaz tarmog‘i uchun fiskal rejimni baholashda IMFning FARI kabi project cash-flow modellashtirish amaliyotidan foydalanish tavsiya etiladi. Bu usul qonunchilikdagi har bir soliq o‘zgarishining budjet, investor daromadligi va loyiha ichki foyda normasiga ta’sirini oldindan hisoblash imkonini beradi. Natijada “stavkani oshirish” yoki “imtiyoz berish” kabi qarorlar empirik va moliyaviy modellarga tayangan holda qabul qilinadi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro‘yxati

1. Ўзбекистон Республикасининг Солиқ кодекси. 30.12.2019. https://lex.uz/docs/4674902
2. Ўзбекистон Республикасининг “2025-йил учун солиқ ва бюджет сиёсатининг асосий йўналишлари тўғрисида”ги Қонуни, ЎРҚ-1014-сон, 24.12.2024. https://lex.uz/docs/7279923
3. Ўзбекистон Республикасининг “2026-йил учун солиқ ва бюджет сиёсатининг асосий йўналишлари тўғрисида”ги Қонуни, O‘RQ-1108-сон, 25.12.2025. https://www.lex.uz/docs/7944527
4. Вазирлар Маҳкамасининг 133-сон қарори, 25.03.2022. Ер қаъридан фойдаланиш ҳуқуқини бериш тартибига оид ҳужжат. https://lex.uz/docs/5924557
5. Ўзбекистон Республикасининг ижтимоий-иқтисодий ҳолати, 2025-йил январь-декабрь. Миллий статистика қўмитаси, 22.01.2026. stat.uz.
6. Ўзбекистон Республикасида саноат ишлаб чиқариши, 2025-йил январь-июль. Миллий статистика қўмитаси. stat.uz.
7. Давлат бюджети даромадлари, 2024-йил. Ўзбекистон Республикаси Иқтисодиёт ва молия вазирлиги. imv.uz.
8. Йиллик, йил бошидан ва ойлик инфляция кўрсаткичлари. Ўзбекистон Республикаси Марказий банки. cbu.uz.
9. Ўзбекистон Республикаси Марказий банкининг 2024-йиллик ҳисоботи. cbu.uz.
10. Benninger, T., Devlin, D., Camero Godinez, E., Vernon-Lin, N. Cash Flow Analysis of Fiscal Regimes for Extractive Industries. IMF Working Paper WP/2024/089, 2024.
11. Swistak, A. Value Added Tax in the Extractive Industries. IMF Working Paper, 2023.
12. World Bank. Using Taxation to Enable a Fair and Thriving Mining Industry. World Bank Open Knowledge, 2023/2024.
13. United Nations. Taxation of the Extractive Industries. UN Committee of Experts / Handbook update, 2024.
14. International Taxation and the Extractive Sector. IGF/OECD/ADB, 2023.

Muhandislik va Iqtisodiyot